

Kaip Seredžiaus krašto vaikai naudoja elementariąją magiją*

Dovilė Kulakauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Tyrimo problema: tradicinių liaudies tikėjimų išlikimas ir transformacija šiuolaikiniame vaikų ir jaunimo gyvenime.

Tiriamasis laikotarpis – XX a. pabaiga – XXI a. pradžia.

Tyrimo objektas ir uždaviniai. Tiriama Seredžiaus apylinkės vaikų, paauglių ir mokyklinio amžiaus jaunuolių pasaulėjauta. Tyrimą sudaro trys dalys: 1) įvadinė, pasakojanti apie vaiko santykį su elementariąja magija; 2) meilės magija – brestančių jaunuolių bandymai maginėmis priemonėmis modeliuoti tarpusavio santykius; 3) egzaminų magija – neseniai Lietuvoje atsiradusios elementariosios magijos, sprendžiant sudėtingas egzaminų problemas, apžvalga.

Tyrimo uždavinys – atskleisti, kiek ir kaip Seredžiaus krašto vaikai ir mokyklinio amžiaus jaunuoliai naudoja ir vertina elementariąją magiją.

Tyrimo metodologija: surinkti duomenys ir naudojama medžiaga struktūrizuojama ir analizuojama.

Šaltiniai: 2002 metų rugpjūčio mėnesį Seredžiuje vykusios ekspedicijos metu surinkta medžiaga; pusiau struktūri-

²⁵Praspaliauskienė R. *Ten pat*, p. 135.

*Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 03 13.

zuoto interviu metodu (pagal autorės parengtą anketą apklausta 10 vaikų nuo 7 iki 18 metų amžiaus). Autorė yra dėkinga vaikams, kurie su ja kalbėjosi ir padėjo surinkti gana įdomios medžiagos, bet dėl suprantamų priežasčių, vaikams paprašius, prie pateikiamų pavyzdžių nenurodo jų asmenybę nusakančių duomenų.

Įvadas

Vaikai turi gerą vaizduotę ir nėra atitrūkę nuo savo fantazijų pasaulio, todėl jie daug betarpiškiau nei suaugusieji priima įvairius burtus. Vaikai lengvai įtiki prietarais, kuriais tikima jų šeimoje, greta šių sukurdami naujus, jų poreikius tenkinančius, elementariosios magijos veiksmus. Viena septynmetė mergaitė, besišnekant su jos mama ir močiute, prieina ir sako: „O aš žinau, kaip reikia nubaidyti širšes. Reikia tik pasakyt: „druska, druska, druska“ arba „pipirai, pipirai, pipirai“ – ir jos pabėga“¹. Štai kaip paprastai ir aiškiai vaikas sprendžia sudėtingą situaciją! Mergaitė surado būdą širšių baimei įveikti: panaudodama paprastą maginę formulę, ji ne tik atsikrato širšių, bet ir įveikia ją apėmusią baime.

Kitas magijos naudojimo atvejis, dažnai pasitaikantis vaikų tarpe, yra talismanų nešiojimas. Vaikai, tikėdami stebuklinga kai kurių daiktų galia, dažnai priskiria mėgstamam daiktui magišką galią veikti aplinką. Tai gali būti žaisliukas, akmenėlis ar tiesiog rašiklis, kurį vaikas intuityviai išskiria iš kitų paprastų daiktų, ir taip šis daiktas įgyja jį saugančią ir jo norus pildančią funkciją.

„Kai mažas buvau (8 metų), tai tokį akmenuką turėjau, tai padėdavo. Ant kelio jį radau, toks gražesnis buvo, forma kitokia. Kišenėje laikiau. Jeigu ko reikėdavo, tai paimdavau į ranką ir paprašydavau. Dažniausiai tai man pasisekdavo. Paskui mama išskalbė kelnes ir jis dingo. Tikiu, kad gali padėti. Gal kas nors yra įsikūnijęs į tą daiktą. Nežinau, bet kad veikia, tai tikiu“².

Toks magijos naudojimas žinomas ir suaugusiųjų tarpe, tačiau nuo vaikų magijos jis skiriasi tuo, kad dažnas, brandą pasiekęs Seredžiaus gyventojas tampa visiškai sąmoningai apsisprendusiu kataliku, o jo talismanais – įvairios krikščioniškosios relikvijos.

Pabeldimas į medį (kad „neprisikalbėtų“) į vaikų magiją Seredžiuje atėjo iš suaugusiųjų pasaulio. Šis tikėjimas yra nesenas, jis žinomas jaunesnių suaugusių informantų. Keletas jų prasitarė, kad beldžia į medį, kai pasigiria numatomu maloniu įvykiu ar pasako ką negero ir nenori, kad taip atsitiktų. Vaikai teigia, kad belsti reikia į natūralų medį, o suaugusiems tai ne taip svarbu.

Vaikai, būdami patiklūs ir smalsūs, sugebėdami išvelgti stebuklą net paprastuose dalykuose, lengvai pasineria į stebuklingą magijos pasaulį, dažnai patys jį ir kurdami.

Meilės magija

Iš meilės magijos veikslių vaikų tarpe labiausiai paplitę burtai su ramunėlės žiedlapiais. Taip gerai pažįstamas burtas, žinotas dar mūsų senelių ar net

¹VDU Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštynas (toliau – VDU ER), b. 499, p. 15.

²VDU ER, b. 499, p. 16.

prosenelių. Seredžiaus apylinkėse jau nuo senų senovės vaikinai ir merginos skindavo ramunėlės žiedus ir, skabydami juos, burdavosi: „pora – nepora, myli – nemyli, spjauna – bučiuoja, prie širdies glaudžia – po velnių siunčia“. Lygiai taip pat daro ir jų vaikai, tiek berniukai, tiek ir mergaitės.

Kiek rimtesni Kūčių burtai – malkų nešimas, šunų klausymas, batų per galvą metimas – šiuolaikinio jaunimo yra priimami kaip senelių palikimas, kuris yra patrauklus, nes dvelkia senove ir yra paslaptingas. Tačiau jis priimamas kaip žaidimas – juo ir tikima, ir netikima.

Tarp mokyklinio amžiaus merginų paplitę ir anksčiau nežinomi šiuolaikiniai meilės burtai. Paprastai jie yra rašomi ant popieriaus ir platinami perduodant iš rankų į rankas. Sesuo duoda seseriai, draugė draugei ir taip jie keliauja po visą Lietuvą. Kaip ir senaisiais burtais, merginos jais ir tiki, ir ne. Jeigu pataiko – gauna norimą atsakymą – dažniau patiki, jeigu ne, tai žiūri į jį kaip į žaidimą ir buriasi dar kartą. Vienuoliktų dvyliktų klasių merginos dažniausiai jau nebesidomi šiais meilės burtais.

Kaip pastebi psichologas A. Gučas, „draugyste su priešingos lyties atstovu pradama domėtis apie 11–13 metų (vieni anksčiau, kiti vėliau)“³. Seredžiaus apylinkėse berniukai ir mergaitės domėtis vieni kitais pradeda jau vyresnėse pradinėse klasėse. Tokio amžiaus vaikų tarpusavio santykiai nėra tvirti. Berniukai ir mergaitės, greitai susižavėdami vieni kitais, lygiai taip pat greitai pamiršta prieš tai buvusią „meilę“. Be to, 9–12 metų mergaitės ir berniukai nėra tvirtai tikri dėl savo tarpusavio santykių. Labai dažnai mergaitė abejoja, kuris iš keleto jai patinkančių berniukų yra pats mylimiausias ir kuriam iš jų labiausiai patinka ji pati. Kaip mini Gučas, mergaitės anksčiau pradeda domėtis priešinga lytimi, o berniukai dažnai dar ilgai lieka abejingi mergaičių žvilgsniams.

Pirmosios meilės jaudulys ir nusivylimai, nebuvimas tikrumo savo ir kitos lyties atstovų atžvilgiu, paskatina 9–12 metų vaikus imtis meilės burtų. Šie padeda jiems susivokti sudėtinguose meilės labirintuose arba nors trumpam patenkina smalsumą. Ankstyvesnė mergaičių branda, kaip ir socialinės aplinkos propaguojamas kuklumas, padaro meilės magiją moteriškąja sfera. Tuo tarpu vaikinai labiau vertina kitus meilės siekimo būdus, gal tik retkarčiais pasiburdami su ramunėlių žiedais.

Devynmečių–dvylikamečių merginų meilės burtai yra nesudėtingi. Paprasčiausi iš jų yra raštu ant popieriaus atliekami burtai, kurie savo esme yra artimi burtams su ramunėlės žiedlapiais. Čia, kaip ir burtuose su ramune, veikia atsitiktinio skaičiaus parinkimas, kuris nulemia galutinį rezultatą. Atsitiktinį ramunės žiedlapių skaičių rašytiniuose burtuose pakeičia atsitiktinai sugalvotas skaičius. Žinomą reikšmių maldele „myli-nemyli“ pakeičia kitos, labai panašios žodžio MIŠKAS (sugalvoto, kad lengviau būtų prisiminti) reikšmės: *myli, ilgisi, šaukiasi, keikia, apkalba, sapnuoja*. Ir pats įdomiausias šių rašytinių burtų elementas yra net šeši sugalvoti berniukų vardai. Kai mergaitė nėra tikra dėl savo pačios norų ir jai patinkančių vaikinų jausmų, šis burtas yra labai parankus, nes vienu metu galima sužinoti net šešių vaikinų nuomonę apie besiburiančią mergaitę. Pateiksime šių burtų pavyzdį: užrašomas žodis MIŠKAS: 1. M – myli, 2. I – ilgisi, 3. Š – šaukiasi, 4. K – keikia, 5. A – apkalba, 6. S – sapnuoja.

³Gučas A. *Vaiko ir paauglio psichologija*, Kaunas, 1990, p. 237.

Pasirenkamas skaičius 9 ir užrašomas į lentelę; tada skaičiuojama, išbraukiant kas devintą vardą.

9		
1 J(Jonas)	3 D(Domas)	5 M(Mantas)
2 S(Saulius)	4 L(Lukas)	6 T(Tomas)

Pirmasis išbrauktas vardas (šiuo atveju – Domas) – myli, antrasis – ilgisi, trečiasis – šaukiasi ir t. t.

Domėjimasis priešingos lyties asmenimis ypač sustiprėja nuo 14–15 metų. „Bendraudami berniukai ir mergaitės tartum tyrinėja vieni kitus. Mergaitės domisi, ar jų draugai turi pakankamai „vyriškų“ bruožų, berniukai – ar graži, protinga mergina“⁴. Šiuo metu draugystė tampa pastovesnė. Iškyla ištikimybės vertinimo klausimai. Sudėtingėja ir vyresnių merginų meilės burtai. Jie atspindi šio amžiaus merginų meilės problemas. Seredžiuje užfiksuoti paauglių meilės burtai primena psichologinį testą, kurį sudaro klausimų ir atsakymų lapai. Perskaičius užduodamus klausimus – *Ar šokai su juo? Ar skambinai jam? O jis tau ar skambino? Tau jis patinka? O tu jam ar patinki? Jis rašo tau laiškus? O tu jam ar rašai? Pavydi jam? O jis tau ar pavydi? Ar žiūrėjot vienas kitam į akis?* – galima susidaryti apytikrį vaizdą, nusakantį šio amžiaus vaikinų ir merginų bendravimo būdą. Šių burtų antroji dalis – atsakymai – nusako merginų abejones ir lūkesčius patinkančio vaikino atžvilgiu: *tarp jūsų yra kažkas trečias; myli, bet bijo pasakyti; jis pavyduliauja tau; draugausi; žino, kad tu jį myli; greitai išsiskirsi; tarp jūsų bus piktumas; jus išskirs draugai; tavo draugas myli kitą; myli tave, bet su kita draugaus.* Tai standartiniai klausimai, kurie iškyla daugumai paauglių, susidūrus su dar ne tyrinėta ir nežinoma meilės sritimi.

Meilės magija, atsiradusi jau prieš daugelį metų, tiriamojo laikotarpio jaunimo papročiuose tapusi daugiau nei žaidybinis elementas. Lyginant su XX a. pradžios surinkta medžiaga, pastebime, kad šiais laikais meilės spėjimai pradeda atlikinėti ankstyvesniame amžiuje. Jau pradinėse klasėse mergaitės žino kai kuriuos paprastučius meilės burtus ir juos vartoja. Vyresnėse klasėse jie pasidaro nebeįdomūs. Tiriame magiškus veiksmus, matyti, kad šalia iš vyresniosios kartos perimtų meilės spėjimų ir burtų atsiranda ir naujos formos. Atkreiptinas dėmesys, kad šiais laikais beveik nebeliko tokių spėjimų, kuriais mergina norėtų sužinoti, ar ji ištekės ir kada tai įvyks. Tai galima būtų sieti su pakitusiomis socialinėmis nuostatomis ir normomis.

Egzaminų magija

XX a. antrojoje pusėje, kuomet daugeliui jaunuolių aukštasis išsilavinimas suteikdavo aukštesnę socialinę padėtį, vis daugiau jų stėjo į aukštąsias mokyklas. Konkurencija vertė studentus stengtis geriau išlaikyti egzaminus. Tačiau viską išmokti sunku, todėl labai dažnai egzaminai tapdavo lyg ir loterija: pasiseks ar nepasiseks ištrauki tą klausimą (bilietą), kurį moki. Tikrumo ir pasitikėjimo savimi nebuvimas, pasidavimas to momento keliamoms emocijoms sudarė palankią dirvą naujai magijos rūšiai atsirasti. Tai egzaminų ma-

⁴Gučas A. *Vaiko ir paauglio psichologija*, Kaunas, 1999, p. 238.

gija, kuri turi tam tikrų sąsajų su senaisiais tikėjimais, bet kartu yra perimta ir iš jaunimo tarpe populiarios ezoterinės literatūros.

XXI a. pradžioje, kai vidurinėse mokyklose buvo sustiprinta mokymosi programa ir sugriežtinta egzaminų vertinimo sistema, ši magijos rūšis atėjo ir į mokyklas. Norėdami geriau išlaikyti egzaminus, jaunuoliai (dažniausiai merginos) pasiima tam tikrą laimę nešantį daiktą: pliušinį žaisliuką, papuošalą, laimingą tušinuką, su kuriuo jau kartą yra pasisekę, laimingą rūbą ir kt. Padėti gali ir tam tikri veiksmai, atliekami prieš egzaminą.

„Mano viena kursiokė tai sakė, aš išlaikau egzaminą, kada rytą tik atsikeliu, pirmiausiai man būtinybė į tualetą (juokiasi). Jau tik jinau atsikėlė, ir jeigu tiesiai lekia, absoliučiai daugiau nieko, tiesiai lekia. Viskas, sako, šiandien išlaikysiu (juokiasi). Tai va šitaip. Tai aš nežinau, ar jai pasitvirtina. Matyt, bent jau kurį laiką pasitvirtina“⁵.

Einančiam laikyti egzaminą reikia pasakyti: „Ni pucha, ni pera!“ Šis atsakydavo: „Idi k čiortu!“ Arba per visą egzaminą laikyti kumščius ar špygą. „Bet nei kas ten laikydavo, nei ten ką. Pamiršdavo“.

Kaip ir kitur, XXI a. pradžioje į egzaminų laikymą atėjo ir malda. Prieš egzaminus užperkamos mišios, meldžiamasi, kad Dievas padėtų išlaikyti svarbius egzaminus. Ir padeda. O kas – ar Dievas, ar žmogaus tikėjimas, ar jo atsipalaidavimas ir ramybė, – ne taip ir svarbu. Galbūt visi šie faktoriai kartu.

„Yra buvę, kad dešimtos klasės egzaminą visi laikė. Labai bijojo mūsų klasė, o tuo metu mums tikybą dėstė kunigas. Ir mes labai jau gražiai paprašėm, kad jisai mums paskirtų dieną už mūsų klasę ir atlaikytų mišias. Ir kiek mes ten, gal šešiese tiktai nuėjom į tas mišias, iš gal penkiolikos. Ir jau taip buvom įsitikinę, kad mes būtinai išlaikysim. Ir už visą klasę meldėmės. Ir, aišku, visa klasė išlaikė tą egzaminą, viskas buvo gerai. Net ant dūšios buvo lengviau, kad kas jau kas, bet jau Dievas tai tikrai turėtų padėt“⁶.

Apibendrinus šią dalį, matyti, kad egzaminų magija šiuolaikinio jaunimo gyvenime darosi vis įvairesnė ir vis populiarsnė. Egzaminams būdingas atsiktinumo momentas skatina šios magijos srities plitimą. Jaunuoliai, norėdami gerai išlaikyti egzaminus, nuo kurių priklauso jų tolimesnis gyvenimas, prisigalvoja įvairiausių, kartais ir neįtikėtinų elementariosios magijos būdų.

Išvados

1. Vaikai magiškus veiksmus naudoja ne kiek ne mažiau negu suaugę žmonės, tačiau jie šiuos veiksmus interpretuoja vadovaudamiesi savo vaikiška logika ir pasaulėžiūra. Todėl dažnai natūraliems reiškiniams jie priskiria magišką galią.
2. Paaugliams, maždaug nuo penkiolikos iki septyniolikos metų amžiaus, aktualiausi yra meilės jausmai. To-

⁵VDU ER, b. 499, p. 15.

⁶VDU ER, b. 499, p. 18.

dėl tarp visų magijos rūšių jų tarpe vyrauja meilės magija. Kai, jaunuoliams bręstant, jų tarpusavio santykiai tampa vis rimtesni, meilės magija nustojama domėtis. Ją pakeičia egzaminų magija, kuri mokyklos baigimo ir studijų laikotarpiu yra aktualesnė.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2003 03 13, spaudai parengtas 2003 06 27.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Seredžius“, Vilnius, *Versmė*, 2003, p. 856–861 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 08 21.